

TINNEKE BEECKMAN

MACHIABELLI'S

LEF LEVENSFILOSOFIE
VOOR DE VRIJE MENS

Boom

Inhoud

Voorwoord

Waarom Machiavelli... die machiavellist? 11

Vijf stellingen van Machiavelli 13 | *Geen machiavellist* 17 | *Wie is Niccolò Machiavelli?* 20

Deel 1 – Politiek is conflict 23

1 Twee perspectieven 25

Van standpunt wisselen 25 | *Kijken als een kunstenaar* 28 | *Ingrijpen als een geneesheer* 31 | *De elite versus het volk* 32 | *Het verlangen naar een sterke leider – vanuit het volk* 36 | *Het verlangen naar een sterke leider – vanuit de elite* 38 | *Slechte conflicten – als God de samenleving verdeelt* 39 | *Slechte conflicten – wanneer clans en families regeren* 42 | *Slechte conflicten – economische ongelijkheid* 45

2 Een onoverbrugbare kloof 51

Tegenspraak is nodig 51 | *Botsende politieke en morele idealen* 54 | *Alleen rechtlijnigheid telt* 57 | *Vanuit je bubbel* 58 | *Meer van je land houden dan van je ziel...* 61

Deel 2 – Noodzaak is goed voor jou 63

3 Noodzaak als zegen 65

Wanneer je leven instort 65 | Politieke noodzaak in de praktijk: de Europese crises 70 | Noodzaak, deugd en fortuin 74 | Noodzaak stimuleert het goede 75 | Een paradijs in de hel 77

4 Alledaagse noodzaak 81

Hoe kijk je naar het leven? 81 | Als je je vernederd voelt... 83 | Je moet kunnen falen 86 | Beperkt welvaart noodzaak? 88 | Noodzaak als alibi 91 | Scherpere analyses maken 93 | Noodzaak bij de ander begrijpen 95

Deel 3 – Deugd is voortreffelijkheid 99

5 Denken vanuit de actie 101

Tussen cynisme en utopie 101 | Idealen kunnen polariseren 104 | Wat betekent virtù? 108 | Machiavelli's voorgangers 110 | Barmhartigheid als voorbeeld 113

6 De middenweg 117

Welke grenzen wil je overschrijden? 117 | Heersers moeten slecht zijn (maar niet te) 118 | Middelen in de strijd: vossen en leeuwen 121 | De noodtoestand 123 | Burgers moeten opstandig zijn – maar niet te 124 | Nederigheid is een rampzalige deugd 125 | Opstand tegen de macht 128 | Verlangen naar morele perfectie 131 | Max Weber – politiek heeft een eigen ethiek 133 | De utopie – rijken die nergens bestaan 134

7 Fortuna 139

Deugd als omgaan met het lot 139 | Fortuna tast je zelfbeeld aan 142 | Occasio, gelegenheid voor het buitengewone 145

Deel 4 – Wie houdt de spiegel vast? 149

8 Waarom een spiegel nodig is 151

Klassieke vorstenspiegels 151 | Machiavelli's originele kijk 153 | Wie heeft nog autoriteit? 157 | Ambities ten goede keren – gloria 162

9 Het zelf in de kijker 167

Roem wordt beroemdheid – gloria vandaag de dag 167 | Je privilege is geen verdienste, en je verdienste ook geen privilege 171 | Je verborgen en je publieke zelf 175 | Pleidooi voor hypocrisie 179 | Waarheid en leugen 181

10 Hedendaagse spiegels 185

De machtswissel 185 | Als de politicus zichzelf kwijt is 186 | De rol van de media 188 | Foute transparantie – als je in het hoofd van de president kijkt 190 | Foute transparantie – als het privéleven ook schijnvertoning wordt 196 | Een spiegel voor narcisten 198 | Helpen de spiegels nog? 202

Deel 5 – Vrijheid is het hoogste goed 205

11 Drie soorten vrijheid 207

Trots op je vrijheid 207 | Onbeperkte keuzes 209 | Vrij van hindernissen – de negatieve vrijheid 210 | Vrij om te handelen – de positieve vrijheid 214 | Ondeelbare vrijheid? 217 | Burgerrechten omvatten meer dan individuele rechten 220 | Ben je een vrij mens? – de republikeinse vrijheid 222

12 Leef je nu echt vrij? 229

Wanneer je politici adviseert 229 | Als je te veel zwijgt, stop je met denken 232 | Intellectuele lef 234 | Geld domineert 237 | Om vrede te hebben, moet je oorlog begrijpen 241 | Alleen ben je kwetsbaar 244

Conclusie 247

Conflicten kunnen ontsporen 249 | De fortuin kent geen genade 251 |

Leg je toe op virtù 254

Dankwoord 257

Noten 259

Bibliografie 277

Voorwoord

Waarom Machiavelli... die machiavellist?

Elke mens moet doen wat zijn geest hem ingeeft, en het doen met lef.

Machiavelli in een brief aan Giovan Battista Soderini
op 13 september 1506.¹

Spottende woorden wier waarheidsgehalte te hoog is, laten een bittere herinnering achter.

Tacitus, geciteerd door Machiavelli, *Discorsi*, II, 26, 11.²

Tijdens mijn studie filosofie heb ik Machiavelli's werk nooit gelezen. Zijn ideeën kwamen in geen enkel vak aan bod. Ik kende zijn reputatie wel. En natuurlijk sprak die me niet aan; de term 'machiavellisme' staat voor cynische, gewelddadige, meedogenloze machtspolitiek. Waarom zou ik me interesseren voor iemand die machtsmisbruik aanprijst?

Dit duurde tot ik Spinoza's teksten grondig begon te bestuderen. Zijn politieke geschriften brachten me op het spoor van Machiavelli's werk. In zijn boeken en brieven strooit Spinoza (1632-1677) zelden met complimenten, maar in de *Staatkundige verhandeling* noemt hij Machiavelli de 'zeer wijze, zeer sluwe Florentijn', over wie 'het wel vaststaat dat hij een voorstander was van de vrijheid en dat hij heel heilzame raadgevingen heeft geformuleerd om haar te beschermen'.³ Voor mij had Machiavelli geen betere aanbevelingsbrief kunnen krijgen. Spinoza pleit al in

de zeventiende eeuw voor democratie. Elke zin van zijn politiek werk ademt een verlangen naar vrijheid: niemand heeft van nature een recht op macht over anderen. Spinoza verafschuwt autoritair machtsmisbruik, geweld en leugenachtigheid. Zijn *Ethica* leest als een handleiding voor het vrije leven; je leert zelfkritisch naar je geest, je emoties en je verbeelding te kijken. Hoe Spinoza's inspirerende filosofie mijn levensvisie heeft veranderd, beschreef ik in *Door Spinoza's lens*.

Meer dan tien jaar geleden nam ik Machiavelli's *Discorsi. Gedachten over staat en politiek* dus ter hand. De kerstvakantie was aangebroken en ik nestelde me in mijn stoel met dit lijvige boek. Het bevat inderdaad een uitgesproken verdediging van de vrije republiek. Ik liet het beroemde/beruchte *Il Principe* even terzijde; dit kleine boekje heeft Niccolò zijn slechte naam bezorgd. Het adjectief 'machiavellistisch' is eruit voortgekomen, maar daarover straks meer.

Meteen ervoer ik wat Machiavelli op zijn beurt over auteurs uit de klassieke oudheid schrijft: dat je een schatkamer binnenwandelt vol kostbare, minutieus verzamelde ervaringen en inzichten. Hier spreekt iemand die de wereld bekijkt zoals die is, en niet zoals de wereld zou moeten zijn. De auteur kent de realiteit van het politieke bedrijf, en combineert zijn persoonlijke ervaringen met een originele lectuur van de filosofische en historische bronnen. Zó zouden denkers over politiek moeten schrijven, dacht ik. En ik besepte dat Spinoza ook deze suggestie in zijn aanbeveling had opgenomen.⁴ De Florentijn is dus een uitstekende gids om het politieke leven te begrijpen.

Ik las Machiavelli in eerste instantie zonder dat ik de bedoeling had over hem te schrijven. En ik ontdekte hem in vrij rustige tijden, vóór de kredietcrisis van 2007-2008, die een bankencrisis en een economische crisis werd en enkele jaren later als eurocrisis eindigde. Intussen werd de westerse wereld nog enkele keren flink door elkaar geschud: met slepende burgeroorlogen aan de buitengrenzen van de EU (Syrië en Libië), terreuraanslagen in Parijs,

Brussel en andere steden, een vluchtelingen crisis in 2015, de brexit vanaf 2016, de opkomst van extreemrechtse en (in mindere mate) linkse populistische partijen en een ongekende pandemie in 2020.

Machiavelli's werk werd zo voor mij steeds relevanter, want hij is bovenal een denker van de crisis. En hij analyseert niet alleen; hij denkt de actie. Hij is gericht op daadkracht; hij draagt als het ware lef uit. Zelfs op zijn hachelijkste, barste momenten weigert hij zich te beschouwen als de gedupeerde, benadeelde partij. Elk greintje slachtofferschap is hem vreemd.

Vijf stellingen van Machiavelli

De voorbije jaren maakte ik notities over Machiavelli's begrippen 'noodzaak', 'deugd', 'fortuin' en 'gelegenheid'. Ik schreef niet alleen over hun abstracte betekenis, maar ook over hun praktische nut: ze laten toe om het vanzelfsprekende denkkader van de hedendaagse liberale democratie te overstijgen. Af en toe hielpen ze ook bij meer persoonlijke reflecties. Deze aantekeningen – over Machiavelli's werk en de actualiteit van zijn denken – vormen het uitgangspunt voor de vijf delen van dit boek. Ze bevatten de kernideeën uit Machiavelli's politieke denken, die een analyse van de hedendaagse politiek kunnen ondersteunen.

Het begint, in het eerste deel, met Machiavelli's idee dat conflict de essentie van het politieke is: de spanning tussen elite en volk – tussen wie de machtsposities bezet en wie niet – komt in elk politiek systeem terug. Er zijn goede en slechte conflicten; conflicten die de vrijheid bevorderen en andere die haar beknotten of onmogelijk maken. Wanneer de spanning tussen volk en elite geen echte politieke vertaling krijgt, dreigt dat conflict te ontsporen. Dat kan gebeuren omdat (fanatieke) godsdienstbelevingen een te grote politieke rol gaan spelen; het conflict is dan niet meer politiek, maar is religieus en moreel geworden. Of omdat elites – clans, families, kleine groepen – de machtsposities

overnemen, zonder toe te laten dat anderen die macht aanvechten. De elite neemt de verzuchtingen van het volk niet serieus. Ook grote economische ongelijkheid kan een staat destabiliseren. Machiavelli's methode bestaat erin de verschillende perspectieven van volk of elite in te nemen. Hij vertrekt van de pluraliteit, zonder relativistisch te worden. Hij biedt een behulpzame insteek in tijden van polarisering, waarbij burgers de posities van andersdenkenden niet meer als legitiem beschouwen en een open politiek debat onmogelijk wordt.

Machiavelli lanceert heel wat contra-intuïtieve ideeën. Dat noodzaak goed kan zijn, bijvoorbeeld. Dit is het thema van het tweede deel. Noodzaak brengt het beste in jezelf naar boven. In sommige levensverhalen hoor je dit opmerkelijke effect van een pijnlijke tegenslag. Als politiek begrip is 'noodzaak' cruciaal en veelzijdig. In crisis ervaart de bevolking noodzaak; plots worden denksporen mogelijk die voordien ondenkbaar leken. Maar noodzaak is ook riskant. Politici die haar inroepen, doen dat soms omdat noodzaak kritiek op hun beleid doet verstommen en helpt om buitengewone macht te verwerven. Aan de andere kant verliezen politici gezag wanneer ze overmacht inroepen om hun falen te maskeren.

Noodzaak dwingt je tot handelen. Maar je moet weten wat dat handelen inhoudt. Je hebt daarbij deugd (*virtù*) nodig, voortreffelijkheid. Machiavelli's visie op de moraal in de politiek is het onderwerp van het derde deel. Volgens de klassieke traditie – Aristoteles, Cicero, Seneca – is het altijd rationeel om deugdzzaam te handelen. Het loont om wijs, rechtvaardig, gematigd, moedig, en ook barmhartig, eerlijk en vrijgevig te zijn. Machiavelli observeert de machthebbers van zijn tijd, en stelt vast dat dit niet klopt. Integere, bescheiden leiders worden opzijgeschoven; sociopaten en narcisten regeren de wereld. De vraag van de moraal is wat je moet doen om het goede te doen. Maar aan die vraag gaat in de politiek een voorwaarde vooraf: als je geen macht hebt, kan je niets doen. De eerste opdracht is om macht te veroveren. Die

opdracht compromitteert zuiver ethische beschouwingen over het goede. Machiavelli heeft genoeg van brave zielen die over zich heen laten lopen door autoritaire, hebzuchtige, zelfzuchtige leiders die de macht grijpen. Je kan het goede willen doen, maar altijd goed zijn mag voor een politicus niet primeren. Want je verlangen om jezelf te zien als iemand die zich altijd correct gedraagt, kan verkeerd uitdraaien. In dat geval vindt Machiavelli deze houding helemaal niet meer goed, maar eerder slecht. Hij houdt geen pleidooi om normen of waarden overboord te gooien, maar wel om politiek vanuit de resultaten te beoordelen.

Machiavelli bespeurt nog een ander probleem, dat zeer actueel is: als je politiek vanuit utopische eisen benadert, zal je eerder in de hel dan in de hemel belanden. Vanuit de allerbeste bedoelingen en de hoogste idealen – gelijkheid en rechtvaardigheid – roepen mensen soms rampspoed over zichzelf en hun gemeenschap uit.

Als je met politiek bezig bent – van activist tot machthebber – moet je de gevolgen van je eigen engagement of beleid kunnen beoordelen. Iemand moet je een spiegel geven – het onderwerp van het vierde deel. In de klassieke traditie schreven raadgevers vorstenspiegels om heersers een beeld van het goede voor te houden. Seneca schreef voor keizer Nero, Erasmus voor de latere keizer Karel V. Machiavelli schrijft met *Il Principe* een originele, tegendraadse variant: hij ontmaskert het gelaat van de macht. Zijn raadgevingen tonen de heerser welke schijn hij moet ophouden, en wat hij beter niet kan doen. Met zijn opmerkelijke adviezen beantwoordt hij eigenlijk de vraag naar autoriteit: wat maakt dat iemand als een legitieme machthebber wordt beschouwd? Welke kwaliteiten moet die persoon hebben, welke band moet hij hebben met burgers, welke emoties moet hij opwekken? Welke idealen en doelen moet een heerser vooropstellen? Waarin bestaat *gloria*, eer – wat zijn de kwaliteiten of handelingen waarmee burgers zich van elkaar kunnen onderscheiden? Vandaag speelt niemand openlijk die rol van adviseur. Maar spiegels zijn er nog

steeds: medepolitici, burgers en journalisten formuleren commentaar. Welke criteria zijn er nu voor autoriteit en roem? En hoe veranderen die moderne spiegels het politieke spel?

Het laatste deel behandelt de vrijheid. De westerse wereld presenteert zich graag als de vrijste van alle werelden, op privaat, publiek, economisch en politiek vlak. Als burger kan je je leven inrichten, je professioneel ontwikkelen en je politiek engageren zoals je wilt. Niemand legt je wat in de weg. De overheid garandeert de naleving van je grondwettelijke rechten. Toch sluipt er een beklemming in die vrije beleving. Zowel buiten als binnen Europa weerklinken antiliberaal stemmen. In eigen land leeft een vaag gevoel dat je als burger minder invloed hebt op het politieke gebeuren. Of dat je helemaal niet zo vrij bent om te zeggen wat je denkt. Maar hoe kan je die onvrijheid vatten? Volgens Machiavelli's republikeinse idee slaat vrijheid niet op wat je ongehinderd kan doen. De kernvraag betreft je positie: zijn er mensen die – misschien impliciet en onuitgesproken – macht over jou kunnen uitoefenen? En heb jij medezeggenschap over de wetten waaraan je je moet onderwerpen? Dit zijn de echte criteria voor vrijheid. En als je die criteria op de hedendaagse samenleving toepast, krijgen recente fenomenen een andere betekenis.

Machiavelli is een kind van de renaissance: in de teksten van de klassieke oudheid zoekt hij inspiratie om de crisis van zijn tijd het hoofd te bieden. In een brief aan een vriend beschrijft hij zijn boeken als het resultaat van zijn gesprekken met de ouden; elke avond legt hij zijn 'gewone kleren vol slijk en vuil af', trekt hij 'koninklijke ceremoniële gewaden aan' en betreedt hij de hoven van antieke historici, filosofen en schrijvers, aan wie hij vragen stelt over hun werk.⁵ Tegelijkertijd formuleert Machiavelli zijn ideeën vanuit het contrast met die klassieke periode. Hij weet dat elk heden juist geen herhaling is van het verleden. Hij vertrouwt bijvoorbeeld niet meer op een universele orde en rede om de politiek te begrijpen, zoals de klassieken wel deden. In dit boek zoek ik ook inspiratie bij de vorige periode, die de fundamenten legde

voor zelfbestuur, democratie en vrijheid: de moderniteit. Vandaag is er zowel continuïteit als verschil met het verleden.

Geen machiavellist

Over de actualiteit van Machiavelli's denken heb ik al veel lezingen gegeven. Telkens luisteren de toehoorders geboeid. Na afloop krijg ik uit het publiek dezelfde vragen: 'Was hij geen immorele machtswellusteling?' 'Wat met de idee dat het doel de middelen heiligt?' Ik begrijp deze reacties; ik had ze oorspronkelijk ook. De negatieve beeldvorming rond Machiavelli gaat al een hele geschiedenis mee.

Zijn werk krijgt vanaf de eerste publicaties felle tegenstand. Vooral zijn kritische houding tegenover godsdienst ligt moeilijk. De schrijver is virulent antiklerikaal; hij houdt het pauselijke bewind verantwoordelijk voor Italië's ondergang. En hij acht het politieke domein belangrijker dan het religieuze. Het staatsbelang primeert altijd op de belangen van de Kerk (of andere instellingen van monotheïstisch geloof).⁶ Die ordening maakt hem een denker van de moderniteit. Zijn kernvraag is hoe je zelfbestuur organiseert in een goddeloze wereld, maar die seculiere opvatting valt bij voorstanders van uiteenlopende christelijke strekkingen in slechte aarde. Zij hebben Machiavelli dan ook als een duivelse figuur neergezet.

De kwaadsprekerij begint meteen na zijn overlijden in 1527. In 1539 schrijft de Engelse kardinaal Reginald Pole over *Il Principe* dat hij er 'de vinger van Satan in herkende'.⁷ In 1559 worden Machiavelli's boeken op 'de index' geplaatst, de *Index librorum prohibitorum*, een lijst van door de Romeinse curie verboden boeken. De Kerk verkeert in grote crisis: van 1470 tot 1530 voeren enkele pausen een corrupt, decadent en destructief beleid, dat aanleiding geeft tot de protestantse scheuring. Na Machiavelli's dood worden zijn controversiële boeken snel populair.⁸ De Kerk is niet ge-

diend van zijn ontluisterende beschrijvingen van pauselijk wan-gedrag.

De Franse protestantse pamfletschrijver Innocent Gentillet zaait de kiem voor de term 'machiavellisme' als duivelse machts-politiek: in zijn *Anti-Machiavel* legt hij het verband tussen Machiavelli's denken en de bloedige Bartholomeusnacht (1572) waarbij duizenden protestanten door katholieke edellieden worden afgeslacht.⁹

Een beetje later voeren Engelse theaterschrijvers, zoals Christopher Marlowe en Shakespeare, een grijnzende, gemene Machiavelli op. Dit personage fungeert als een dramatisch hulpmiddel in toneelstukken over meedogenloze koningen. In Shakespeares *Hendrik VI* beschrijft Richard, hertog van Gloucester, zichzelf als een 'wrede Machiavelli'.¹⁰ De Florentijn wordt dus in de literaire verbeelding met het slechtste in de mens vereenzelvigd.

Tegelijkertijd wordt Machiavelli gretig gelezen door aanhan-gers van de vrije republiek, zoals James Harrington en John Milton tijdens de zeventiende eeuw in Engeland. En wanneer Frederik de Grote van Pruisen – met de hulp van Voltaire – zijn bekende *Anti-Machiavel* (1740) publiceert, komt er meteen weer-werk. Frederik de Grote meent *Il Principe* hoofdstuk voor hoofd-stuk te weerleggen, maar Jean-Jacques Rousseau antwoordt dat de 'verlichte vorst' zelf de echte machiavellist is, die de vrijheids-lievende doctrines van de Florentijn miskent.¹¹ In diezelfde peri-ode worden de stichters van de Amerikaanse republiek beïnvloed door denkers die Machiavelli als een bevlogen apologeet van de republikeinse vrijheid beschouwen.¹²

In de negentiende eeuw citeren Jacob Burckhardt en Friedrich Nietzsche de Florentijn instemmend. Maar evengoed verschijnt Maurice Joly's *De dialoog in de hel tussen Machiavelli en Montes-quieu*, waarin Niccolò opnieuw de rol van slechterik vertolkt.¹³

In de recente politieke filosofie blijft die tweedeling tussen af-keer en bewondering bestaan. Wanneer het totalitarisme in de twintigste eeuw opkomt, valt Machiavelli's naam als oorspronke-

lijke aanstichter van die evolutie. Eind jaren dertig ziet de Franse liberale denker Raymond Aron in Machiavelli de voorbode van een grenzeloze machtsuitoefening, die in de moderne tijd geen ideologische of technologische beperking meer kent. In dezelfde periode verwijzen fascistten positief naar Machiavelli. De Italiaanse fascistische leider Benito Mussolini bespeurt in *Il Principe* een pleidooi voor één Grote Leider wiens wil volstaat om het lot van een land te bepalen (die man was Il Duce zelf, uiteraard). Dergelijke lectuur – ironisch genoeg van Aron en van Mussolini – is alleen mogelijk wanneer je ettelijke passages negeert, zowel in *Il Principe* als in *Discorsi*.¹⁴ Mussolini dweept met Machiavelli, zoals Hitler dweept met Nietzsche. In beide gevallen betreft het een tragisch misverstand.

Recente antimachiavellisten zijn Leo Strauss en zijn volgelingen. Volgens hen knipt Machiavelli de natuurlijke band tussen deugd, waardigheid en geluk door; de staatsman is niet meer de wijze denker die een natuurlijke, universele rede ontdekt, zoals de platoonse traditie voorschrijft. Niet meer God of het transcendente, maar chaos, toeval en verlangen dirigeren het politieke gebeuren. Met deze wending wordt Machiavelli de voorloper van het totalitaire denken, aldus Strauss.¹⁵

Tegenover deze kritiek – die Machiavelli verantwoordelijk stelt voor totalitaire ontsporingen die hij niet alleen nooit voorzag, maar die regelrecht ingaan tegen zijn republikeinse aspiraties – staat de lectuur van Claude Lefort en Hannah Arendt. Beiden benadrukken de verdienste van Machiavelli's werk, namelijk dat hij de autonomie van het politieke ernstig neemt. Lefort eert Machiavelli als denker van het conflict; hij levert wapens tegen het totalitarisme, omdat hij niet gelooft dat het volk één en ondeelbaar is.¹⁶ Hannah Arendt prijst Machiavelli als de moedige, moderne denker van de politieke actie.¹⁷

Los van deze levensbeschouwelijke en filosofische bezwaren heeft Machiavelli's stijl aan zijn kwalijke reputatie bijgedragen. Hij geeft meedogenloze praktijken onverschrokken weer, in hel-

dere, kordate zinnen. Die stijl maakt zijn werk aangrijpend en af en toe bloedstollend. Maar zijn compromisloze scherpzinnigheid neigt soms naar tactloosheid. De auteur heeft altijd onderschat hoe weinig mensen aanvaarden dat je hun illusies doorprikt, zoals biograaf Miles Unger opmerkt.¹⁸ Zijn vaak ironische, spottende toon geeft hem iets ongrijpbaars: telkens als je denkt Machiavelli te kunnen lokaliseren, springt hij weg. Louis Althusser vergelijkt hem met een kameleon die de kleur aanneemt van zijn lezer.¹⁹ Die eigenschap speelt zijn erfenis ongetwijfeld ook parten.

Wie is Niccolò Machiavelli?

Niccolò Machiavelli wordt in 1469 geboren als zoon van de advocaat Bernardo Machiavelli. Zijn familie behoort tot de middenklasse. Zijn vader heeft een passie voor klassieke Romeinse werken, en geeft zijn zoon een gedegen humanistische opleiding. Niccolò studeert Latijn en geschiedenis. Later schrijft hij in zijn moedertaal, de cultuurtaal van Italië, die van Dante en Petrarca.

Bij Niccolò's geboorte is de familie de' Medici aan de macht. Dit bestuur eindigt in 1494, wanneer het Franse leger Italië binnenvalt en Piero de' Medici verdreven wordt. Spoedig neemt de dominicaanse priester Girolamo Savonarola het heft in handen. Deze charismatische leider fundeert zijn politiek op een diep-christelijke beleving. Zijn scherpe kritiek op de corruptie in het Vaticaan en zijn profetieën maken hem korte tijd enorm populair. Zo voorspelt hij de dood van Lorenzo de' Medici en van paus Innocentius VIII in 1492. Maar gaandeweg laten Savonarola's profetische talenten hem in de steek. De Florentijnen keren zich tegen zijn puriteinse beleid. In 1498 wordt Savonarola terechtgesteld. Dan begint de bloeiperiode van de Florentijnse republiek. Meeteen verschijnt de jonge Machiavelli op het politieke toneel. Hij wordt benoemd tot secretaris van de Tweede Kanselarij en begint een vruchtbare carrière als rondreizende diplomaat. Hij onder-

neemt gevaarlijke expedities in woelige, wrede tijden. Mede door de machtspolitiek van het Vaticaan blijft Italië verdeeld in rivaliserende steden, die tegen elkaar oorlog voeren: het Hertogdom Milaan, de Republiek Venetië, de Kerkelijke Staat, het Koninkrijk Napels en de Republiek Florence, met nog wat kleinere republieken en vorstendommen, zoals Lucca en Urbino. Machthebbers zetten bondgenootschappen op met buitenlandse mogendheden, die Italië binnenvallen en plunderen. Italië krijgt afwisselend het ongewenste bezoek van het Franse, Duitse, Zwitserse of Spaanse leger. Zelfs de Ottomanen proberen Italië te veroveren. In deze chaos moet Machiavelli de vrijheid van Florence proberen te vrijwaren. Tijdens zijn missies ontmoet hij enkele opmerkelijke heersers, zoals de oorlogszuchtige Cesare Borgia, zoon van paus Alexander VI, en de schrikwekkende paus Julius II.

Machiavelli is ook de persoonlijke adviseur van *gonfaloniere* (president) Piero Soderini, die erg in hem gelooft. In 1506 mag hij van Soderini proberen om een burgerleger samen te stellen. Maar Florence blijft zwak, en in 1512 grijpt de familie de' Medici opnieuw de macht. De vrije republiek komt ten val. Voor Niccolò beginnen donkere jaren. Zijn republikeinse sympathieën zijn alom bekend. Daarom wordt hij (valselijk) beschuldigd van samenzwering tegen het nieuwe bewind. Hij wordt in de gevangenis gesmeten en gefolterd. Na enkele weken wordt hij vrijgelaten, maar tevens uit de stad verbannen. Hij trekt zich terug op de kleine boerderij van zijn familie in San Casciano, vlak bij Florence. Hij verjaagt zijn eenzaamheid door met invloedrijke vrienden en kennissen te corresponderen.

Niccolò kan zijn vertrek uit de politiek moeilijk verteren. De rest van zijn leven probeert hij opnieuw politiek actief te zijn, maar hij heeft zijn reputatie als republikeinse verdediger van het volk tegen. Toch tracht hij in de gratie te komen bij de familie de' Medici; daartoe schrijft hij *Il Principe*, dat hij opdraagt aan Lorenzo de' Medici. Deze inspanningen blijven vergeefs. Hij begint andere politieke werken te schrijven, zoals het republikeinse *Dis-*

corsi. Gedachten over staat en politiek, dat niet tijdens zijn leven verschijnt. Zijn tijdgenoten kennen Machiavelli minder door zijn politieke gedachten dan door zijn succesvolle komedies, zoals *La Mandragola*, dat hij in 1520 schrijft. In datzelfde jaar krijgt hij van kardinaal Giulio de' Medici de schrijfpdracht voor de *Florentijnse geschiedenissen*, die hij rond 1525 voltooit. Hij blijft vruchteloos hopen op politieke rehabilitatie. In 1527 overlijdt hij 'in de zwartste armoede'.²⁰